

Jerzy Kubiowski, Ryszard Zabłotniak

Polskie Studium Prawa i Administracji w Krajowej (Craiova) (1944-1945)

Palestra 21/8-9(236-237), 80-84

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY KUBIATOWSKI i RYSZARD ZABŁOTNIAK *

Polskie Studium Prawa i Administracji w Krajowej (Craiova) (1944-1945)

Temat: Polacy studiujący w latach II wojny światowej w Rumunii jest bardzo rzadko poruszany w naszym piśmiennictwie, chociaż należy on do dziejów polskiego szkolnictwa wyższego i przyjaznych kontaktów polsko-rumuńskich.

Przed 1939 r. mieszkało w Rumunii przeszło 90 tys. Polaków, a przebywało tam i pracowało 9—11 tys. polskich fachowców. Polskie szkolnictwo podstawowe i średnie, organizowane przez instytucje polonijne,¹ nie było w tamtych latach traktowane w sposób właściwy przez niektórych przedstawicieli władz i opierało się na ograniczonych uprawnieniach szkół prywatnych. Jedynie 20% dzieci i młodzieży polskiej mogło uczęszczać do polskich szkół.²

Dla łatwiejszej orientacji w problemach związanych z poruszonym przez nas tematem należy przypomnieć, że w dniach napaści hitlerowskich Niemiec na Polskę ówczesny rząd rumuński ogłosił neutralność, internując w drugiej połowie września 1939 r. na swoim terenie naczelną polską władzę państwową i wojskową oraz przeszło 20 tys. oficerów i żołnierzy. Dnia 6 listopada 1940 r. minister wojny I. Antonescu ustanowił dyktaturę wojskową, a w dniu 23 tegoż miesiąca i roku Rumunia przystąpiła do paktu antykominternowskiego, natomiast od roku 1941 uczestniczyła w działaniach wojennych przeciwko ZSRR, walcząc na południowym skrzydle frontu wschodniego. Zdelegalizowana Komunistyczna Partia Rumunii potępiła agresję i doprowadziła do powstania Patriotycznego Frontu Antyfaszystowskiego, a w 1944 r. — bloku narodowo-demokratycznego, łączącego KPR, partię socjaldemokratyczną, liberalną i chłopską caranistów.³ W czasie ofensywy radzieckiej nastąpił w Rumunii przewrót wojskowo-polityczny (23.VIII.1944 r.) i po dwóch dniach Rumunia wypowiedziała wojnę Niemcom.⁴

Niezależnie od oficjalnego sojuszu niemiecko-rumuńskiego, Polacy-uchodźcy spotkali się ze strony miejscowego społeczeństwa ze szczerą współczuciem i bezinteresowną pomocą, a władze zapewniły opiekę przewidzianą przez prawo międzynarodowe. Oczywiście, wspomagali uchodźców również Polacy-obywatele rumuńscy. Przyjaznych kontaktów rumuńsko-polskich nie zdołały zakłócić wzrastające tam hitlerowskie wpływy po kapitulacji Francji. Późniejsze klęski na froncie

* Autorzy opracowania: pierwszy z nich — inżynier elektryk, drugi — doktor habil. medycyny.

¹ Na Bukowinie, przyznanej Rumunii traktatem w Saint-Germain w 1919 r., działały (po Galicyjskim Towarzystwie Szkoły Ludowej) od 1927 r.: Polska Macierz Szkolna — Zarząd Główny w Czerniowcach, w Besarabii gminy polskie i w Bukareszcie Towarzystwo Polskie im. Adama Mickiewicza.

² W. Sworakowski: Polskie szkolnictwo prywatne w Rumunii, odb. „Sprawy Narodowościowe” 1931, R 5, nr 1 i 2—3.

³ Komunistyczna Partia Rumunii nawoływała także w swych konspiracyjnych ulotkach do udzielania pomocy polskim uchodźcom.

⁴ La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale — études, Bucarest 1964.

wschodnim i pogłębianie się zależności politycznej i gospodarczej od Niemiec wywoływały rosnący opór społeczeństwa. Już w początkowym okresie, charakteryzującym się masowymi wyjazdami uchodźców do zachodnich państw z nimi sprzymierzonych, w czym rumuńska administracja przeszkadzała niezbyt gorliwie, wielu młodych Polaków rozpoczęło naukę. Żywiłowo tworzyły się i rozbudowywały polskie szkoły podstawowe i średnie. Rumuńskie szkolnictwo wyższe, dysponujące kilkoma uniwersytetami i innymi uczelniami, przyjmowało naszych studentów bardzo życzliwie. Z okupowanego kraju nadal przybywali tu Polacy, czemu Niemcy, liczący się mimo wszystko z pewną suwerennością sojuszniczego państwa, nie potrafili przeszkodzić.⁵

Zebranie grupy inicjatorów uruchomienie kursów administracyjno-prawnych przy środowisku polskim w Krajowej⁶ odbyło się w dniu 8 maja 1944 r. W mieście tym zgromadziło się wyjątkowo dużo polskich wychodźców. Dokładnie opracowaną propozycję organizacji kursów przedstawił wtedy prof. Adam Chełmoński⁷ i mgr Teofil Matkowski.

Oczywiście, pierwsze rozmowy na ten temat prowadzone były znacznie wcześniej w kołach uchodźców i dyrekcji polskiej szkoły średniej. Należało bowiem znaleźć pożyteczne zajęcie dla młodzieży, a nawet osób starszych, których wyjazd do walczących wojsk był już praktycznie niemożliwy. Postanowiono, biorąc pod uwagę sprawy bezpieczeństwa i konieczność oszczędnego wydawania niewielkich zasobów, żeby wszystkie zajęcia odbywały się na miejscu. Dużą rolę przy podejmowaniu decyzji wstępnej odegrała obecność w Krajowej kilku doskonałych specjalistów oraz fakt istnienia tam ośrodka kultury francuskiej z bogato wyposażoną biblioteką, zwłaszcza z wielu dyscyplin prawa.

Do wniosku dołączony został projekt regulaminu kursów „o charakterze studiów wyższych” oraz zestawienie koniecznych wydatków, wśród których ważną pozycją był zakup książek i pomocy naukowych.⁸

Kursy polskie pod nazwą „Studium Prawa i Administracji w Krajowej” otwarto w dniu 12 września 1944 r. na mocy decyzji Komisji Pomocy Uchodźcom Polskim w Rumunii (KPUP), z siedzibą w Bukareszcie, z dn. 28.VIII.1944 r. Wymieniona Komisja Pomocy była naczelną organizacją polską w czasie wojny, toteż studium przez cały okres jego istnienia pozostawało pod jej patronatem.

Samodzielnie podjęta decyzja w tak ważnej sprawie świadczy o dużej swobodzie, jaką cieszyli się Polacy w tym przyjaznym dla nas kraju. Przewidywano zgłaszanie się na studia osób zatrudnionych w administracji i w gospodarce polskiej już przed wybuchem wojny, jak również młodych absolwentów miejscowego liceum polskiego.

Sluchacze nie byli obciążani żadnymi wydatkami. W ciągu 12 miesięcy nauki mieli osiągnąć podstawowe wiadomości teoretyczne z zakresu nauk prawnych i administracji. Szkolenie planowano w czasie na ogół wolnym od pracy, po 3 godziny dziennie, w pomieszczeniach Domu Polskiego. Studia dzieliły się na tzw.

⁵ W szkołach wyższych Rumunii studiowało w 1937 r. 36 tys. osób. Uniwersytet w Bukareszcie został założony w 1864 r. (S. Truchim: Szkolnictwo rumuńskie, odb. „Oświata i Wychowanie” 1937, R 9, nr 3).

⁶ Krajowa (Craiova) — miasto w południowej Rumunii, w Oltenii (tj. w zachodniej części Węloszczyzny), ok. 180 km na zachód od Bukaresztu (por. A. Victor: Craiova et ses environs, Bucarest 1962; R. T. Michalczyk: Od Włocławka do Wrocławia, Wrocław 1976).

⁷ Adam Chełmoński (1890—1959), od 1922 r. prof. prawa handlowego i gospodarczego w Uniwersytecie Wileńskim Stefana Batorego. W latach 1932—1937 nacz. red. organu adwokatury polskiej „Palestra”, wiceminister sprawiedliwości. W okresie powojennym od 1947 r. do 1959 r. profesor prawa handlowego i cywilnego na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego.

⁸ Arch. Akt Nowych w Warszawie (AAN), 141/I, 1—2.

dwa poziomy; każda część miała trwać 6 miesięcy i stanowić odrębną całość, w ogólnych zarysach odpowiadającą programowi jednego roku wydziału prawa uniwersytetu. Program przedmiotów obowiązkowych poziomu pierwszego i skład osobowy wykładowców przedstawiały się następująco: prawo rzymskie — prof. Adam Chełmoński, historia doktryn ekonomicznych — Leonard Krawulski, nauka o państwie — Stanisław Koniuszewski, teoria administracji — dr Edward Holänder, podstawy kryminologii — dr Zdzisław Piekarnikarski,⁹ teoria prawa — Franciszek Nowosielski, organizacja wymiaru sprawiedliwości — Adam Kwiatkowski.¹⁰

Przedmiotem nadobowiązkowym poziomu I był wykładany przez inż. Eugeniusza Kwiatkowskiego¹¹ zarys historii gospodarczej. Na poziomie II inż. Kwiatkowski miał wykladać historię rozwoju gospodarczego. Natomiast Adam Kwiatkowski, w zasadzie zaangażowany do prowadzenia zajęć na poziomie II z postępowania sądowo-karnego, prowadził wykłady także na poziomie I. Przedmiotami obowiązkowymi na poziomie II były: ekonomia polityczna, prawo prywatne, prawo administracyjne, prawo karne, zasady skarbowości, postępowanie sądowe cywilne i postępowanie sądowe karne.¹² Skład wykładowców ustalał — z upoważnienia instruktora oświatowego KPUP Seweryna Maciszewskiego¹³ — dyrektor naukowy Studium prof. Adam Chełmoński. Wykładowcy przedmiotów obowiązkowych wchodziłi w skład Rady Wykładowców. Kierownikiem administracyjnym mianowano mgra Teofila Matkowskiego, który jednocześnie wykładał w miejscowym gimnazjum i polskim liceum. Sekretarzem został Franciszek Hanik.

Ostatecznie zajęcia w Studium rozpoczęły się dnia 10 października 1944 r. inauguracyjnym wykładem prof. Chełmońskiego. Obecnych było 28 słuchaczy, w tym 4 nadzwyczajnych. Podczas wszystkich zajęć obowiązywała zasada wolnego wstępu na salę wykładową (bywało więc niekiedy razem ok. 40 obecnych¹⁴). Ważniejsze momenty z życia Studium ogłaszano na łamach dość obfitej prasy polonijnej, m.in. w wychodzącym w Krajowej piśmie „Żywy Tygodnik Społeczno-Literacki”, oraz podawano do wiadomości w Domu Polskim przy ul. Ghica Voda gdzie mieściło się Studium.

W sprawozdaniu z początkowego okresu działalności Studium, złożonym instruktorowi oświatowemu KPUP, poziom wykładów został określony jako bliski uniwersyteckiemu. Niestety, ze względu na godzinę policyjną zajęcia były skracane do dwóch godzin dziennie.

Większość studiumujących pracowała, gdyż zapomogi wypłacane przez władze rumuńskie wystarczały, z powodu rosnącej inflacji, jedynie na zaspokojenie podstawowych potrzeb, a uzyskanie pracy nie przedstawiało większych trudności. Jednym ze sposobów zdobywania wiedzy stało się samokształcenie pod kierunkiem wykładowców. Wydane zostały własne skrypty: z teorii prawa administracji, nauki o państwie i o organizacji wymiaru sprawiedliwości.¹⁵

⁹ Pierwszy prokurator Sądu Najwyższego w latach 1945—1950.

¹⁰ Regulamin Studium Prawa i Administracji w Krajowej, AAN, 141/I, 6; Rozkład zajęć — Spis wykładowców — Pisma wychodzące do KPUP, AAN, 141/I, 9.

¹¹ Eugeniusz Kwiatkowski (1888—1974), inżynier, działacz gospodarczy, min. przemysłu i handlu (1926—1930), wicepremier i min. skarbu (1935—1939), realizator budowy portu w Gdyni i utworzenia floty handlowej, współtwórca koncepcji budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego, delegat rządu d/s odbudowy wybrzeża 1945—1947. Na podstawie materiałów z wykładów w Krajowej napisał pracę pt. „Zarys dziejów gospodarczych świata”, W-wa 1947.

¹² Regulamin Studium (...) jw. (przyp. 10).

¹³ Seweryn Maciszewski (1892—1973), pedagog, działacz oświatowy, pisarz, wicemin. wyznań religijnych i oświecenia publicznego, w 1944 r. kierował sprawami szkolnictwa polskiego w ramach KPUP w Rumunii.

¹⁴ Sprawozdanie z organizacji Studium (...) z dn. 22.X.1944 r., AAN, 141/I, 10.

¹⁵ Korespondencja Studium (...) z maja 1945 r., AAN, 141/I, 18.

Przez cały okres swego istnienia Studium było subwencjonowane przez polską instytucję patronującą, tj. KPUP. Miesięcznie wydawano niewielkie sumy: od 25 do 70 tys. lei (piaszcz kupiony studentowi w Bukareszcie kosztował 20 tys. lei, pokój sublokatorski 3—7 tys. lei miesięcznie), co w pewnym stopniu należy zawdzięczać temu, że Adam Chełmoński, Eugeniusz Kwiatkowski i Leonard Krauwulski do lutego 1945 r. pracowali, jak to się wtedy określało, honorowo. Na potrzeby specjalne, np. na wydawanie skryptów, Komisja Pomocy z Bukaresztu przydzielała dodatkowe fundusze. Z możliwości uzyskania stypendiów słuchacze zrezygnowali, gdyż inni uchodźcy mogli się znajdować w gorszych niż oni warunkach materialnych.¹⁶

W pierwszych dniach maja 1945 r. rozpoczęły się egzaminy z przedmiotów poziomu I. Dyrekcja Studium przygotowywała zajęcia dla poziomu II. Wykłady miały się rozpocząć bez przerwy wakacyjnej. Jednakże radosny nastrój towarzyszący powszechnie zakończeniu wojny nie sprzyjał kontynuowaniu nauki. W dniu 14 maja zarządzona została przerwa, po której miały być podjęte dalsze zajęcia i egzaminy. Wydaje się, że decyzja ta była słuszna, bo w tamtym okresie nie było jeszcze warunków, które by umożliwiły powrót do kraju. W trakcie trwania egzaminów, często z dobrymi i b. dobrymi wynikami, nadeszło polecenie polskiej komisji, aby zakończyć sesję do dnia 1 lipca 1945 r. Zalecono również, aby nie rozpoczynać zajęć dla poziomu drugiego, gdyż według przewidywań polskiego kierownictwa w lipcu mogła się już rozpocząć reemigracja. Do egzaminów przystąpiło kilkanaście osób.

W podziękowaniu, jakie otrzymała dyrekcja kursów od zarządu KPUP, stwierdzono, że Studium było poważną placówką naukową, „jedyną na uchodźstwie szkołą o poziomie wyższym”. Twierdzenie to należy uzupełnić o tyle, że była ona jedyną na uchodźstwie w Rumunii. Warto też dodać, że w tym samym czasie w uczelniach rumuńskich, głównie w Bukareszcie, studiowało ok. 170 Polaków (tylko kilku z nich — prawo) oraz że rumuński Uniwersytet w Krajowej powstał w 1966 r.¹⁷

Jakkolwiek ukończenie pierwszego poziomu polskiego Studium w Krajowej nie dawało formalnie żadnych uprawnień, to jednak jego absolwenci — po powrocie do kraju — mogli wylegitymować się znajomością podstaw prawa i administracji, co w tamtych latach niewątpliwie ułatwiało znalezienie zatrudnienia lub kontynuowanie studiów.

Oto lista osób uczęszczających na wykłady w Studium Prawa i Administracji:

1. Adamowski Ludwik,
2. Argasiński Tadeusz,
3. Biernacka Maria Teresa,
4. Chorażak Józef,
5. Cyroń Emil,
6. Czernicki Kazimierz,
7. Demel Juliusz,
8. Dmochowska Zofia,
9. Dobrowolski Michał,
10. Fryszczyn Władysław,
11. Fuhrmann Aleksander,
12. Gayer Władysław,
13. Gondek Marjan,
14. Górski Wojciech,
15. Hanik Franciszek,
16. Hutny Władysław,
17. Irteński Władysław,
18. Kalik Stanisław,
19. Kamiński Konstanty,
20. Kominkowski Kazimierz,
21. Korwin-Kuczyńska Maria,
22. Krawczyk Rudolf,
23. Kwiatkowska Ewa,
24. Łukasiewicz Jan,
25. Majorek Aleksander,
26. Milli Jan,
27. Olewicz Antoni,
28. Pietrzycki Jan,
29. Piotraszewski Aleksander,
30. Suchański Ludwik,
31. Szewczyk Stanisław,
32. Szwareband Piotr,
33. Ślusar Mikołaj,
34. Świderski Edmund,
35. Wolanin Władysław,
36. Wolska Zofia,
- 37.

¹⁶ Por.: Księga kasowa Studium (...), AAN, 141/I, 26; Listy płac, AAN, 141/I, 25; Sprawozdanie z wykonania budżetu IX.1944—VII. 1945, AAN, 141/I, 28.

¹⁷ Protokoły egzaminów — Świadczenia słuchaczy — Korespondencja Studium (...), AAN, 141/I, 22—24.

Woyzbun Andrzej, 38. Woyzbun Olgierd, 39. Zaborowski Antoni, 40. Zaborowski Zbigniew, 41. Zagórski Stefan.¹⁸

¹⁸ Lista została zestawiona na podstawie protokołów egzaminacyjnych, zaświadczeń i sprawozdań zawartych w AAN, 141/I, 7, 12, 13, 22 i 23 (dokum. nie skat.); Lista wraz z całą pracą, dzięki uprzejmości, była konsultowana z mgrem Teofilem Matkowskim i inż. Andrzejem Woyzbunem.

WSPOMNIENIA POŚMIERTNE

Adwokat dr Tadeusz Rachwał

W dniu 17 lutego 1977 r. zmarł nagle w Krynicy adwokat dr Tadeusz Rachwał. Sylwetka Zmarłego była przez wiele lat nieodłącznym elementem społeczeństwa tego uzdrowiska. Był to jeden z niewielu adwokatów, któremu ze względu na stan jego zdrowia zezwolono na prowadzenie kancelarii indywidualnej w Krynicy (nie było tam i nie ma do dziś zespołu adwokackiego).

Urodzony w 1900 r. w Skawinie koło Krakowa w rodzinie urzędnika sądowego, szkoły niższe i średnie ukończył w Bochni, a następnie studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, gdzie w 1923 r. uzyskał stopień doktora praw. Po odbyciu aplikacji sądowej w Sądzie Apelacyjnym w Krakowie został w 1928 r. sędzią Sądu Grodzkiego w Muszynie, a w roku 1930 — naczelnikiem tegoż Sądu.

Do wybuchu II wojny światowej był sędzią w Muszynie. W okresie lat 1940—1943 prowadził kancelarię adwokacką w Tarnobrzegu, a następnie z powodu zdekonspirowania jego brata, majora WP Stefana Rachwała, szefa Okręgu AK w Krakowie, musiał się na razie ukrywać i po pewnym czasie przeniósł się do Warszawy, gdzie pracował w prywatnej firmie.

Po wyzwoleniu piastował we władzach Polski Ludowej wiele odpowiedzialnych stanowisk: początkowo w Ministerstwie Przemysłu i Handlu, a następnie jako dyrektor Biura Zaopatrzenia Wojska. Od 1.IV.1946 r. był dyrektorem Sekretariatu Radziecko-Polskiej Komisji mieszanej d/s Repatriacji, a od 1.VI.1947 r. — Delegatem Rządu d/s Rewindykacji Mienia Czechosłowackiego w Polsce. W czerwcu 1949 r. został wysłany do Berlina jako zastępca Szefa Przedstawicielstwa Handlowego w Berlinie, skąd wrócił po roku i na własną prośbę zwolnił się ze służby państwowej, wracając do adwokatury. W lipcu 1952 otworzył kancelarię adwokacką w Krynicy, którą prowadził aż do śmierci.

W charakterze adwokata objął radcostwa prawne wszystkich spółdzielni usługowych w Krynicy i w okręgu. W wyniku decyzji wojewódzkich organów administracyjnych w latach pięćdziesiątych właściciele domów w Krynicy zostali pozbawieni praw zamieszkiwania w swych domach, które zostały upaństwowione. Dzięki staraniom adw. Rachwała zmieniono później te przepisy i zezwolono b. właścicielom domów na pozostanie w nich w swoich mieszkaniach za opłatą stosownego czynszu.